

KEREKASZTAL-BESZÉLGETÉS KRÚDY ÉS HUSZÁRIK SZINDBÁDJÁRÓL¹

BÓKAY ANTAL: Az a világ, amit Huszárik Zoltán filmjében láttunk, és amelyről Krúdy írásaiban olvashattunk, az Osztrák-Magyar Monarchia világa és egyben a pszichoanalízis megformálódásának tere. A filmben nincs szó pszichoanalízisről, de hatása, mélysége többszörösen is összekapcsolható Freud felfedezésével, mozgalmával. Pontosabban azzal a pszichoanalitikus személyesség-koncepcióval, létszemlélettel, amely a bensőség világát töredezett fragmentumok hálóján keresztül értette, amely az élet történetei mögött egymásra rétegződő narratív sorokat látott, mindenütt a vágy szavakkal alig kifejezhető titkait sejtette. Ahogy a pszichoanalitikus terápiában a hozott élet-történet mögött korábbi események, majd azok mögött is még korábbi dolgok sejlenek fel, úgy épül egymásra a Monarchia élete, Krúdy írásai és Huszárik filmje.

Különös birodalom volt ez az Osztrák-Magyar Monarchia: Nyugat és Kelet barokkos tradícióra épülő, mégis sokszor élesen modern eszmékért lelkesedő keveréke. Egymásra egyáltalán nem hasonlító helyek halmaza: Olmütz, Trieszt, Budapest, Prága, Zágráb, Lemberg, Krakkó – olyan városok, amelyek pár évtizeddel később már egészen más országok és kultúrák részei lettek. Mikor az osztrák hadseregbe sorolt újoncoktól katonai esküt vettek, akkor tizenegy nyelven kellett az esküszöveget kinyomtatni. Nyelvek, népek Bábae, az önmegértési lehetőségek, kényszerek és a világfelfogások sokasága szorult ide. Stefan Zweig, e világ kítűnő szerzője és később Freud jó barátja írja, hogy „csaknem ezeréves Osztrák Monarchiánkban mintha minden örökéletűnek készült volna”, Szindbád viszont melankolikusan és szigorúan kijelenti, hogy „minden átmenet”. Zweig szerint „Az állam maga volt a

---

¹ Elhangzott a II. Magyar Pszichoanalitikus Filmkonferencián, 2008. november 21-én. Résztvevők: Bókay Antal irodalmár, Gelencsér Gábor filmesztéta, Gintli Tibor irodalmár, Groó Diána filmrendező és Székács Judit pszichoanalitikus.

maradandóság szimbóluma, ebben a nagy birodalomban minden a helyén volt, minden rendíthetetlennek látszott, leginkább a legmagasabb helyen, az agg császár.”.

Robert Musil, a kor egy másik nagyszerű szerzője írta, hogy „van egy kérdéskör, amelynek roppant kerülete van csupán, de középpontja nincs. És ezek a kérdések mindig így hangzanak, hogy éljek, mi vagyok.”. És erre a válasz egyfajta esztéticista, művészi gesztus, pont azzal a szereppel, olyan módon, ahogy a pszichoanalízisben is mindig van valami poeticitás, retorika. Egy ilyen esztéticista válasz: „csak az a művész – mondja Karl Kraus – aki rejtélyt tudja változtatni a megoldásokat”. Egy másik, nagyon pontos, szellemes megjegyzése Krausnak így szól: „Adolf Loos és én, ő szó szerint, én a grammatikával semmi többet nem tettünk, mint megmutattuk, hogy van különbség az urna és az éjjeli edény között, és hogy ez a különbség hozza létre a szabad kultúrát. Azok, akik nem teszik meg ezt a megkülönböztetést két csoportra oszthatók. Akik az urnát éjjeli edényként és azokra, akik az éjjeli edényt urnaként használják.” Íme a kultúra definíció Monarchia módra, de ez az esztétizált lét-felfogás működik a Szindbád-novellákban és visszatér, mint átfogó beszédmód a filmben is. Ez a világ, a bensőség kínzó megérezése és a kifejezés tragikus-komikus lehetetlensége egyszerre Krúdy és a pszichoanalízis birodalma.

A Monarchia világának e két nagy felfedezése, a belsőleg heterogén személyesség autonóm, léteremtő, társadalmi narratíváktól függetlenedő jelentkezése és ennek kifejezhetősége, a nyelv radikálisan új lehetőségei és korlátainak a tudatosítása olyan formákat (álomszerűség, nagyobb narratív egységek hiánya, apró történések csak belsőleg összerendeződő sora, impresszionisztikus képépítés) hozott létre, amely a mai néző számára is jelzi az önmagához való hozzáférés, ön-megfogalmazás lehetséges útjait.

GINTLI TIBOR: Egyfelől beszélnek a Krúdy-életmű sajátos helyzetéről a *Nyugat* irodalmán belül. A *Nyugat* kritikusai és az ott megjelent kritikák és Krúdy *Nyugat*-béli előfordulása alapján, korántsem állítható, hogy Krúdy a *Nyugat* centrumában helyezkedik el. Tulajdonképpen körülbelül olyan 14-15 szépirodalmi szövege jelent meg, ami tehát nem recenzió vagy egyéb más írás ebből a hatalmas életműből. Meg kell nézni, hogy hány Ady-novella jelent meg. És a két szerző ezen a téren nem nagyon összemérhető minőséget alkotott. Hogy ez mért van így? A *Nyugat* modernség koncepciójába Krúdy nehezen fért bele: azon szerzők közé tartozott, akit a lélektani elbeszélésnek akkor divatozó sémái nem érintettek meg, tehát nem működtette a lélektani elbeszélésnek a *Nyugat* sok szerzőjénél, még Móricznál is fellelhető eljárásait. Olyan peremhelyzetben lévő figurának látták, aki nem fér be egy egységes képzetbe. Egy kicsit avítas, egy kicsit régimódi volt az akkori megközelítések szerint. Inkább a nyelvének stilizáltsága volt az, ami leginkább érdeklődést keltett. Volt

olyan nyugatos is – Gellért Oszkár –, aki a visszaemlékezéseiben azt írta, hogy „Krúdy soha nem tartozott közénk”. Persze ennél bonyolultabb a helyzet, mert azért nagyon meghatározó szerzői a *Nyugatnak* rendkívül nagyra értékelték Krúdyt. Éppen olyan szerzők is, akiknek a lélektani elbeszéléshez erős köze volt. Például Kosztolányi, Füst Milán vagy éppen Hatvany Lajos feltétlenül elismeréssel írt róla. Krúdy a jelentőségéhez képest még mindig alul van értékelve a magyar irodalomtörténet-írásban, még ha 2000 óta vannak is fejlemények ez ügyben. Izgalmas kérdés, hogy egy szerző, aki az akkor divatozó lélektani elbeszélésmódoknak a sémáit nem működteti, hogyan tud mégis hozzászólni izgalmas módon a személyiség elbeszéléséhez. Krúdy az elsők közé tartozik a magyar regény történetében, akik a rögzített központtal rendelkező szubjektumnak a koncepcióját megkérdőjelezik – de más eljárásokkal, más narratív sémákkal, főleg emlékezésmodell révén, a nevekkel folytatott játék révén.

Van egy Szindbád nevű figuránk, aki mégis csak egy mesehősnek a nevét viseli. Egyetlen helyen nem fordul elő civil névvel az egész Szindbád-korpuszban. Furcsa identitásról van szó. Hozzá kell tennem, a *Szindbád*-film és a Szindbád-szövegkorpusz között nincs egyértelmű megfeleltethetőség. Az irodalomtörténészek egy része sincs tisztában vele, hogy Krúdy olyan művet, hogy Szindbád soha nem írt. Vannak Szindbád elbeszélés-gyűjtemények, *Szindbád ifjúsága* és *Szindbád utazásai*, *A feltámadás – Szindbád megtérése*, *Szindbád álmoképek* és vannak Szindbád regények, mint a *Francia kastély* és *Purgatórium* című. A film természetesen egy ekkora anyagból csak válogatni tudott, hiszen 1911 és 1933 között jelennek meg Szindbád-elbeszélések. A *Purgatórium* is egy kései regény. Másfelől a film alapjául szolgáló szövegek nemcsak a Szindbád-szövegek közül kerültek ki. Tehát méltán híres jelenetek is szerepelnek a filmben – többek között a pasziánszos történet, Latinovits nagyszabású étkezése –, amely nem Szindbád-elbeszélés, hanem az *Isten veletek, ti boldog Vendelinek* című novellának a nagyon jó érzékkel történő beillesztése.

Számomra ennek a filmnek nagyon sok emlékezetes jelenete van. Az egyik ilyen emblemikus kép az őszi tájban a halott Szindbád testét vivő bricska. Huszárik itt is egy olyan szövegvariációhoz nyúlt, amelyik nem Szindbád-elbeszélés. Tudniillik van egy ilyen Szindbád-elbeszélés, a *Tetszhalott* című. Krúdy megírta ennek a nem Szindbád-figurához kapcsolódó változatát is. Érdekes, hogy a Szindbád-figurához kapcsolódó szöveg nagyon erősen humoros kifutású. Ahogy a cím is mutatja, Szindbád föléled és a korábban méltatlankodó szeretőhöz végül is bekopogtat, aki kétségbe van esve és olyan hangokat hallat, amikor Szindbád haláláról értesül, mintha a legjobb kakasát veszítette volna el. Szóval Krúdy azért elég jellemzően erotikus sugallatú, de ott a feléledéssel humorosan zárja a szöveget.